

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 15

1934

UPPSALA 1934

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1934

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

34454

TEGNÉRS DIKT

SVANEN OCH FJELLTRASTEN.¹

AV

HEDVIG HERRLIN.

På en ättehög vid Belten
Nordens Fjelltrast satt en gång.
Öfver skogarna och fälten
klingade hans vilda sång.

Gungande på vikens vågor,
kom en Svan från sydlig sjö.
Präktigt emot Solens lågor
glänste hennes vingars snö.

Hvilka färger! hvilka toner!
Hvilken röst så ren, så klar!
som dem endast Söderns zoner,
Endast Phoebi fogel har.

»Arme! hur du sjunger illa!
Under dina tallars tak
huru länge vill du drilla
utan regel, konst och smak?

Hvad är Snillet utan Smaken?
Styrkan utan allt behag?
Lär dig sjunga, det är saken,
efter Noter. Så gör jag.» —

»Sångmöns gåfvor äro skilda
sade Trasten, litet stött.
Söderns toner äro milda,
mina — dem har Norden födt.

Andra stjernor hos oss flamma,
andra känslor och begär.
Kan väl Sången bli den samma
när dess ämne ombytt är?

Är ej Konsten verdens spegel,
Tidens, folkens Hjeltedikt?
Har väl Smaken annan regel
än den han af Snillet tigt?

Var fördragsam, sköna Syster.
Hvar och en har fått sin del.
Rå min sång dig syns och dyster;
är då din förutan fel?

Låt oss all slags skönhet älska.
Låt det Nordiska också
ha sitt värde, fast det Velska
kanske högre skattas må.

Mät ej himlen på den trånga
falska scalan af ditt vett.
Konstens former äro många,
fast dess väsende är ett.» —

Sade, och på djerfva vingar
lyfte sig mot Odens sal.
Och den vilda Sången klingar
åter öfver berg och dal.

¹ Denna uppsats föredrogs på litt.-hist. seminariet i Lund höstterminen 1932.

I ett brev av den 30 maj 1812 sände Tegnér sex dikter, däribland *Svanen och Fjelltrasten*, till Jakob Adlerbeth. De skulle utgöra bidrag till det snart utkommande tredje häftet av *Iduna*. Tegnér hade emellertid i sitt brev tillagt: »'Svanen och Trasten', ett blott Plaisanteri, och som dessutom kunde synas litet polemiskt, torde vara bäst att utesluta.» Dikten upplästes vid en av Götiska förbundets stämmor, men trycktes först i det elfte och sista häftet av *Iduna*, som utkom 1845.

Svanen och Fjelltrasten har varit föremål för flera mycket olika tolkningsförsök. I första (1897) och tredje (1929) upplagan av Schüch och Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* finnes intet uttalande om vem dikten åsyftar. I andra upplagan (1913) däremot säger Warburg, att dikten »har en i någon mån polemisk udd mot den tyska och tysk-svenska nyromantikens beprisande av sydromansk dikt.» Böök betonar i *Esaias Tegnér* (1917), att Svanen och Fjelltrasten är ett ganska försiktigt uttryck för den hänförelse för nordisk poesi, som den nyvalde göten Tegnér hyste eller borde hysa. Enligt Böök avser Tegnér med svanen »icke blott den klassiska dikten utan också den franska klassicismen med sin ofördragsamhet och sitt regeltvång.» Samma år som Bööks Tegnérbok utkom också Wrangels *Rämen och Tegnérminnet* (1917). Svanen och Fjelltrasten betecknas här som ett åskådliggörande av motsatsen »mellan den gamla och den nya riktningen», och det påpekas i en not, att två versrader direkt hänföra sig till Leopolds estetiska teori: »Smaken är snillet's regel». I Tegnér's poem lyda dessa rader så:

Har väl Smaken annan regel
än den han af Snillet tiggat?

I samma not tillägger Wrangel: »Leopold hade i Sv. akademien varit motståndare till belöningen af Svea».

Den förste, som gör en utförligare analys av dikten och närmare motiverar sin ståndpunkt, är Bernhard Risberg i en uppsats om *Oehlenschlägers inverkan på Tegnér's diktning*, tryckt i *Nordisk tidskrift* 1929 (häfte 5). Risberg's tankegång är följande: Tegnér, den nyblivne göten, vill med Svanen och Fjelltrasten försvara sin egen mer nordiskt kraftiga och i viss mån regellösa sång »såsom likaberättigad med Oehlenschlägers vekare dikt på konstfulla sydlandska versmått» — — — »just därför att Oehlenschlägers dikt

så starkt verkat på honom.» Enligt Risberg kände Tegnér en övervallande beundran för Oehlenschläger, men protesterar dock här mot »det Välskas» allmängiltighet som mönster. Även om man går med på Risbergs starka betonande av det välska inslaget i Oehlenschlägers diktning, behöver man därför ej instämma i hans åsikt, att Svanen skulle representera Oehlenschläger. Risberg bemöter i sin uppsats Bööks uppfattning och tager också upp frågan, om svanen skulle kunna tänkas föra den tyska nyromantikens talan. Wrangels tolkning omnämnes ej alls. Och dock synes mig just Wrangel vara den, som i sin Rämenbok visat, i vad riktning den rätta uppfattningen av dikten torde vara att söka. Wrangel nämner Leopold i samband med ett par rader i dikten, men drager ej ut konsekvensen, att hela dikten skulle vara riktad mot Leopold. Mig förefaller det emellertid, som om Tegnér just åsyftat Leopold med »Svanen». Jag vill därför i det följande taga upp Risbergs tolkning till diskussion.

De anknytningar till Danmark och därmed till Oehlenschläger, som Risberg söker få fram i uttrycken »ättehögen» och »svanen», synas ganska osäkra. I några andra ord ser Risberg direkta influenser från ett par av Oehlenschlägers dikter. Även om detta är rätt — vilket ju är möjligt fast ej säkert — så behöver detta sakförhållande, lika litet som eventuell Oehlenschlägersk influens på rytmen, vara ett skäl för att Svanen och Fjelltrasten skulle vara riktad mot Oehlenschläger. Tegnér kan ju hos denne endast ha lånat en del material för att karakterisera motsättningen mellan Söder och Nord, utan att därför i sin dikt polemisera mot honom. — De starkaste orden i Svanen och Fjelltrasten (i strof 11) skulle enligt Risberg blott avse ett litterärt program från Tegnér's sida och »få ej fattas såsom riktade direkt mot Oehlenschläger», bl. a. av det skälet, att de äro lånade från den tidigare dikten De tre bröderna. Det är dock egendomligt, att diktens polemiska klimax ej skulle rikta sig mot polemikens föremål.

En svårighet för sin teori finner Risberg i följande omständighet: svanen klandrar trasten för brist på behag, smak och finhet, och Risberg säger, att det är svårt att förstå, vad som skulle ha föranlett Tegnér till detta klander. Risberg antager därför, att Oehlenschläger skulle kunna ha betecknat stilen i Svea såsom »vild» (= ovårdad). Då detta förmodande ej på något sätt bestyrkes med belägg t. ex. ur brev från Oehlenschläger till Ling, den av Risberg

förmodade korrespondenten i Sverige, är det vanskligt att bygga någonting på denna hypotes. Däremot har klander för brist på »behag» verkligen riktats mot Tegnér's Svea, men från ett helt annat håll, nämligen från — Leopold.

Mot Böök hävdar Risberg — och som jag tror med rätta — att svanen omöjligt kan tänkas representera den fornklassiska dikten. Bl. a. skulle ordet »som» i strof 3 vederlägga detta. Vidare talar Tegnér's antikbeundran vid denna tid emot en sådan tolkning. Ej heller torde det vara troligt, att svanen föreställer den franska klassicismen. Men kan ej svanen tänkas representera den fransk-klassiska smakens anhängare i Sverige — och då speciellt Leopold? Ordet »som» i strof 3 kunde kanske anses tyda på det: de gustavianska skalderna ha lika klar röst, som endast »Söderns zoner» och »Phœbi fågel» äga.

Jag övergår nu till en närmare analys av några enskilda uttryck i dikten.

Trastens sång karakteriseras dels negativt genom svanens kritik, dels positivt genom en del egenskaper, som uttryckligen tilläggas den: den är född av Norden, den är »vild», »rå» och »dyster». Också annorstädes betecknar Tegnér sin egen dikt med epitetet vild och rå, t. ex. i brev och i Till Frans Michael Franzén (i Kronbruden). Han kallar sig i denna dikt »Jag, fattig vilde» och karakteriserar sin sång med orden: »min mer högtidlig, mera djerf och vild». Den nordiska sångens ton är enligt samma dikt »frisk — — men vild och rå». I Svea och i Svar på Herr Atterboms Inträdes-Tal (i Sv. Akademien 1840) talas det också om den nordiska sångens vildhet. Jag har med ovan anförda citat velat visa, att »vild» ej behöver utgöra »ett harmset citat» ur det av Risberg förmodade brevet från Oehlenschläger till Ling, utan säkert är »ett slags självbekännelse» av Tegnér — den andra möjligheten, som Risberg anför — men ej, såsom Risberg menar, »vid jämförelsen med Oehlenschlägers dikter», utan vid jämförelsen med den fransk-klassiskt påverkade dikten i Sverige. Kanske var Tegnér särskilt benägen att kalla sin dikt »vild» just våren 1812 efter den erfarenhet han gjort i dec. 1811? Då hade ju ur den prisbelönade Svea just det »vilda», det dityrambiska partiet uteslutits vid diktens uppläsning, väl mindre av politiska än av poetiska skäl.

Om svanen utsäges i dikten bl. a., att hon kommer »från sydlig sjö» och att hennes röst är ren och klar. Hennes färger prisas.

Hon sjunger »efter noter», och hennes toner äro milda. Hon vill ha »smak» och »behag» i sången. I ett par andra Tegnérdikter användas delvis ordagrant samma epitet om de svenska akademikernas diktning. Så utropar Tegnér t. ex. i Sång den 5 april 1836 om Kellgrens sång:

hur ren hvar ton, hur skär, hur silfverklar.

I strof 7 talas det om »hvad sydligt lif inunder norrskenslågor». Kellgren ger oss en urbild »av skönhet och behagen», och Leopold är »Behagens — — vän». — I Till Leopold (i Axel) talas det om dennes harpa »med de rena toner», och där kommer f. ö. också Tegnérs estetiska relativism till uttryck i ord, som mycket påminna om motsvarande i Svanen och Fjelltrasten. (Jfr strof 7 i den förra med strof 11 i den senare.) — I Vid Leopolds graf utbrister Tegnér:

Hvad färgspel skiftar på hans purpurvingar

och:

så flöt hans sång: han älskade det klara

Jämför i Svanen och Fjelltrasten:

Hvilka färger! hvilka toner!
Hvilken röst så ren, så klar!

Det verkar nästan, som om Tegnér till sina två senare Leopolddikter direkt lånat en del uttryck ur sin egen, då ännu otryckta första dikt om Leopold, Svanen och Fjelltrasten. — I gravsången över Elof Tegnér apostroferar han Leopold med följande ord:

Du ljusets, färgernas och lifvets man!
I tretti år du stridt med blanka vapen
för smak och språk och sång och vett i Norden.

Tegnér betecknar alltså — utom i Svanen och Fjelltrasten — redan här¹ Leopold såsom en »färgernas» man och gör det ej först i Vid Leopolds graf, där hans Leopoldskarakteristik enligt Böök fått drag av Bellman och på vilken man kanske därför ej kan bygga

¹ Detta parti av gravsången över Elof Tegnér är enl. Böök diktat i varje fall före 1818, troligen redan 1816. (TEGNÉR: *Saml. skrifter* ed. Böök-Wrangel, del VI, s. 511).

så mycket. (Böök: *Essayer och kritiker 1917—18*, s. 118 ff.) — Denna jämförelse mellan Svanen och Fjelltrasten å ena sidan och Tegnér's Sång den 5 april 1836, Till Leopold samt gravsångerna över Elof Tegnér och Leopold å den andra visar alltså en ganska stor överensstämmelse mellan de uttryck, som Tegnér använder i ena fallet om svanens sång, i andra fallet om de fransk-klassiskt påverkade svenska skaldernas diktning.

Huru länge vill du drillas
utan regel, konst och smak?

heter det i strof 4 i Svanen och Fjelltrasten. Just »regel, konst och smak» voro utmärkande för den akademiska skolans diktning. Man visade sig äga en säker smak framför allt genom att iakttaga en mängd regler, och det ansågs som en förtjänst hos en skald, om man i hans diktning kunde känna igen mönstergilla författare som förebilder. Jämför i Svanen och Fjelltrasten:

Lär dig sjunga, det är saken,
efter noter. Så gör jag.

Den nya riktningens representanter däremot ville just vara obundna av regler och föreskrifter. De ville låta den egna personligheten präglade dikten. Denna utveckling får ett typiskt uttryck i Tegnér's Svea. Är inte Svanen och Fjelltrasten skriven just som ett försvar för det oregelbundna, det »vilda» och nya i Tegnér's diktning, särskilt kanske i Svea? Under åren 1805—12 möta vi flerstädes i Tegnér's brev och föreläsningar angrepp på »den Fransyska, enda saliggörande smaken». 1812 finner han t. ex. i sina föreläsningar över Homeros, att regeltvånget drivits »ända till karrikatur» i den franska poesien. Tegnér har känt, att den nya riktning han mer och mer kommit att företråda skilt honom från den gamla skolan, men först med Svea blir klyftan fullt klar för honom. Skulle man inte möjligen — som jag redan förut antytt — i Svanen och Fjelltrasten kunna se ej blott ett försvar för Svea utan även ett direkt angrepp av Tegnér riktat mot den akademiska skolan i allmänhet och mot Leopold i synnerhet? Och detta av följande skäl:

Svea hade blivit kritiserad av Sjöberg och Leopold, och båda hade röstat emot dess belöning med Svenska akademiens stora pris.

Leopold saknade plan i Sveas första del och hade i sin kritik vidare yttrat, att han fann den poetiska uppfinningen i dityramben »vidunderlig, utan behag och verklig skönhet». (G. Ljunggren, Sv. Akademiens Historia 1786—1886, del I, s. 291 ff.) Jämför i Svanen och Fjelltrasten: »Hvad är — — Styrkan utan allt behag.» Han uttalar också senare i brev till Rosenstein sin förundran och beundring över Akademiens dom. Det är mycket sannolikt, att Tegnér fått kännedom om innehållet i Leopolds kritik genom Jakob Adlerbeth, vars fader varit bland dem, som ivrigast verkat för Sveas prisbelöning.¹

Leopolds inträdestal i Svenska akademien hade behandlat ämnet snille och smak, akademiens valspråk. Han talade där om »författare, hvilka ägt nästan alla egenskaper af snille, utom den att styra och bruka det». — — »Deras styl saknar icke glans, styrka och skönhet», men de söka »mindre prydlighetens behag, än den spänning som fordras för att åstadkomma stora verkningar.» — — »Det goda vettet måste regera inbillningen.» (Sv. Akademiens Handlingar, del I, s. 169 ff.) Jämför i Svanen och Fjelltrasten:

Hvad är Snillet utan Smaken?
Styrkan utan allt behag?
Mät ej himlen på den trånga
falska scalan af ditt vett.

Vidare kan anföras Wrangels ovan nämnda påpekande, att det är till Leopolds estetiska teori, »Smaken är snillets regel», som ett par av trastens ord i strof 8 hänföra sig. Och slutligen kan framhållas den nyss uppvisade stora likhet, som finnes mellan de uttryck Tegnér använder om svanens sång och om Leopolds i ett par senare dikter.

Skälet till att Svanen och Fjelltrasten ej trycktes i Idunas tredje häfte utan först i det elfte (1845), skulle då framför allt vara att söka i diktens polemiska ton såsom varande misshaglig för en del av Svenska akademiens medlemmar² och speciellt för Leopold.

¹ Vi ha terminus ante quem för Svanen och Fjelltrasten i den 20 maj 1812. En terminus post quem får man nu, om man antager dikten vara riktad mot Leopold, särskilt på grund av dennes kritik av Svea. Svanen och Fjelltrasten måste då vara skriven efter början av dec. 1811, då Tegnér fått veta, att Svea blivit prisbelönt och då troligen även fått kännedom om Leopolds yttrande. Böök anser också, att man »med stor sannolikhet» kan antaga, att den diktats våren 1812.

² Jfr WRANGEL, a. a., s. 131.

Svenska akademien hade ju dock trots vissa reservationer prisbelönt Svea. Dikten förblev emellertid otryckt så länge, att även andra faktorer därvid torde ha spelat in. En viktig orsak till att den ej trycktes förrän 1845 är väl att söka i Tegnér's efter 1814 alltmer försonliga inställning gentemot Leopold. Efter Hammarskölds Norerecension (okt. 1814) var ju Tegnér på nyåret 1816 t. o. m. betänkt på ett med Leopold gemensamt »korståg» mot den nya skolan. Om Tegnér's vänliga känslor för sin forne motståndare vittna ju också de förut nämnda dikterna Elof Tegnér, Till Leopold och Vid Leopolds graf, ävensom en del uttalanden i brev. Sådana dikter och uttalanden röja Tegnér's ridderlighet. Han har glömt sina gamla mellanhavanden med Leopold och hyllar i honom den siste gustavianen. Tegnér's förhållande till Leopold utmärkes alltså — liksom för övrigt hans förhållande till det fornordiska — av en viss förening av repulsion och attraktion.
